

Virgiliu Țărău (coordonator)

**SISTEMUL PENITENCIAR DIN
ROMÂNIA COMUNISTĂ**
CAZUL ÎNCHISORILOR
DIN TRANSILVANIA

Sistemul penitenciar din România comunistă

Cazul închisorilor
din Transilvania

Virgiliu Țărău
coordonator

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2009

Volum apărut în cadrul grantului intitulat „RESTRUCTURAREA ELITELOR ÎN ROMÂNIA COMUNISTĂ. LOCUL ȘI ROLUL SISTEMULUI PENITENCIAR ÎN ANII 1945–1964. CAZUL ÎNCHISORILOR DIN TRANSILVANIA: SIGHET, AIUD, GHERLA ȘI FĂGĂRAȘ”. Tema 33, Cod CNC SIS 1478.

ISBN 978-606-543-024-2

DTP și copertă:
Francisc Baja

© Virgiliu Țărău, 2009

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

Virgiliu Țărău Introducere.....	7
---	---

ÎNTRE ISTORIE ȘI MEMORIE. PENITENCIARELE DIN ROMÂNIA COMUNISTĂ

Virgiliu Țărău, Andrea Dobeș Detenție, represiune și regim penitenciar în Transilvania anilor 1945–1964.....	15
---	----

Corneliu Pintilescu Practici birocratice ale activității de anchetă a Securității. Studiu de caz: Direcția Regională Cluj (1948–1952).....	58
---	----

ÎNCHISORILE TRANSILVANIEI

Mihai Croitor, Sanda Borșa Dinamica populației penitenciare (1944–1965). Studiu de caz: închisoarea Aiud.....	79
--	----

Dorina Orzac Reeducarea prin autoanaliză desfășurată la Aiud.....	91
---	----

Virgiliu Țărău, Ioan Ciupea Morții Penitenciarului Aiud 1945–1965.....	108
--	-----

Andrea Dobeș, Robert Fürtös Penitenciarul Principal Sighet (1950–1955).....	182
---	-----

Andreea Dobeș Decedații de la închisoarea Sighet, 1950–1955.....	255
--	-----

Ioan Ciupea, Virgiliu Țărău	
Făgăraș – Închisoarea polițiștilor.....	273
Marius Uglea	
Coloniile de muncă de la minele de plumb Baia Sprie, Cavnic și Valea Nistrului (1950–1955).....	299
Lista autorilor.....	363

INTRODUCERE

Trecerea timpului aduce alinare și uitare spunea, cândva, un mare înțelept. Fără a îl contesta în vreun fel, am adăuga că timpul recent rămâne *consemnat* între memorie, experiență și scrisul istoric, contribuind astfel la tratarea traumelor trecutului, fiind astfel nu doar un aliat al istoricilor, ci și un competitor al acestora. Pe măsură trecerii timpului memoria se estompează, experiențele neconsemnate se pierd, iar singura modalitate prin care istoricii mai pot reconstitui și analiza trecutul, este apelul la sursele documentare păstrate despre acesta. Mutațiile instituționale, reșezările politice sau doar administrative, pot deschide orizonturi noi în scrisul istoric atunci când memorialistica și oralitatea nu mai pot susține elocvent și nuanțat efortul de cunoaștere. Rapiditatea schimbărilor politice, economice și sociale din ultimele decade, a redeschis dezbateră legată de sursele istorice ale contemporaneității. Una care conturează și marchează un teritoriu tot mai disputat între specialiștii din științele sociale și cele umaniste, una în care inter și multidisciplinaritatea guvernează tot mai amplu asupra epistemelor și metodologiilor de reflectare asupra trecutului recent. Pe de altă parte, sursele istorice ale acestor incursiuni în perioada recentă își metamorfozează formele și substanța prin contactul nemijlocit cu agenda politică, socială sau culturală a prezentului. Ca atare, trecutul imediat devine un prezent revizitat, subiectele și modalitățile de reflecție asupra sa fiind condiționate de paradigme, modele și generații academice elaborate la timpul prezent.

În aceste condiții, răspunzând unui deziderat pe care societatea românească încă îl caută, acela al împăcării cu trecutul, al unei acomodări nuanțate și în deplină cunoaștere a aspectelor sale încă nelămurite, prezentul volum de studii își propune să aducă în atenția cititorilor, publicului interesat, rezultatele unei intense munci desfășurate în ultimii ani în arhivele recent deschise în România. Am

pornit la drum, dincolo de calibrarea subiectului, acela al spațiului concentraționar comunist – unul consacrat și adjudecat de literatura memorialistică elaborată și editată în ultimii 15 ani – cu multe precauții metodologice, dar mai ales cu multe temeri legate de accesul la sursele de epocă. Și, din păcate, cele din urmă s-au dovedit a fi și întemeiate. Deschiderea arhivelor este de acum o realitate. Una care însă se cere a fi descoperită, decopertată și excavată în profunzime pentru ca în mod consecvent și documentat calitatea discursului istoric asupra temei să capete consistență. Mare parte dintre arhivele fostelor unități penitenciare au dispărut în negura anilor postbelici, atunci când unele dintre acestea au fost dezafectate sau atunci când superiorii de la București au ordonat ca actele create în teritoriu să migreze spre capitală. Iar acolo, mutațiile instituționale, necesitățile operative, de spațiu sau, doar, birocratice, le-au făcut să își piardă în mare măsură urma. Ca atare, cititorii care vor citi aceste texte vor afla că doar una într-una dintre unitățile penitenciare analizate aici, se mai păstrează acte din arhiva instituțional istorică, în, încă, funcționala închisoare de la Aiud. Dar, nici acolo actele nu se află în ordine, mare parte fiind transferate de-a lungul timpului spre unitățile centrale, iar cele rămase fiind păstrate în condiții nu tocmai prielnice. Astfel, mare parte dintre cercetările efectuate s-au focalizat în jurul surselor recent declassificate. Eforturile de documentare s-au desfășurat în paralel cu demersurile de clasare, structurare și interpretare a materialului arhivistic. Preocupați de analiza unora dintre fenomenele rămase încă în dezbateră publică cu privire la acest fenomen (dinamica populației penitenciare, morții din închisorile comuniste, procesul reeducării) membrii echipei de cercetare au reușit pe parcursul acestui an – prin activități colective, complementare, structurate – să ofere răspunsuri la unele dintre aceste aspecte. Astfel, a fost elaborată lista decedaților din cele trei închisori, prin coroborarea încrucișată a datelor, a înscrisurilor și documentelor create de administrațiile acestor unități, cu cele ale oficiilor de stare civilă din localitățile unde acestea au funcționat, respectiv de către Direcția Generală a Securității Poporului. Dincolo de rezultatele cantitative – care pentru întâia dată pot fi certificate din mai multe surse – se cuvine să remarcăm că am reușit să propunem explicații de natură calitativă cu privire la cauzele deceselor, dinamica mortalității, și nu în ultimul rând, la asistența sanitară din penitenciarele României comuniste. Pe de altă parte, tot într-o manieră cantitativă, în încercarea de a răspunde unei dezbateri intense din spațiul public, am realizat sectorial analize asupra

dinamicii populației penitenciare. Dată fiind diversitatea actelor de evidență penitenciară utilizate (respectiv, de evoluția lor în timp) calculele privind intrările și ieșirile din unitățile penitenciare au vizat dinamica lunară, semestrială sau anuală.

Chiar dacă nu suntem în faza de cercetare în care să propunem încheieri definitive, prin analizele dedicate închisorilor din Aiud și Sighet am reușit să evidențiem nu doar numărul deținuților, ci și categoriile sociale și politice din care aceștia proveneau, respectiv să formulăm concluzii preliminare cu privire la felul în care se realiza mișcarea populației penitenciare în diferite perioade de timp. Altfel spus, cel puțin parțial, am reușit să formulăm epistemologic o posibilă direcție de evaluare a acestei problematici. Cum însă datele avute la dispoziție nu sunt unitare, iar în interiorul lor greșelile sunt destul de numeroase – este vorba mai ales de precaritatea pregătirii teoretice a celor ce înregistrau aceste cifre – considerăm că avansarea unor cifre finale, în actualul stadiu al cunoașterii istorice, nu ar fi de natură să conducă la o mai nuanțată cunoaștere a acestui proces istoric. O altă achiziție a echipei de cercetare se leagă de reevaluarea procesului de reeducare desfășurat în închisorile comuniste. Au fost descoperite informații relevante care invalidează mai vechi aserțiuni istoriografice potrivit cărora procesul a fost unul, exclusiv, importat din URSS. În fapt, în ambele etape ale dezvoltării sale (1948–1952, 1958–1964) procesul a fost creionat în interiorul DGSP, în cadrul Biroului Inspecției, mai apoi, Operații, cu scopul primordial de a obține informații prin intermediul cărora să poată fi continuate operațiunile de represiune, respectiv ca pe baza acestora să se poată opera o domesticire a celor care deja erau în spațiul penitenciar. Dacă în prima fază aceste informații au generat valuri de arestări, respectiv violențe majore în spațiile penitenciare în care au fost aplicate, în cea de a doua, acestea au stat la baza acțiunii de reeducare prin convingere și mărturisiri publice. Cum în ambele cazuri subiecții reeducării au provenit din rândul fostelor elite (studenți, intelectuali, exponenți ai categoriilor social-economice superioare, membri ai diverselor partide politice sau reprezentanți ai clerului) am încercat să observăm efectele produse la nivelul vieții penitenciare. Cu evidență, pe baza analizei cantitative și calitative, a reieșit faptul că spațiul penitenciar, prin această formă de executare a detenției, a servit nu doar pentru disciplinarea, pedepsirea și supravegherea celor încartiruiți acolo, ci a contribuit în mod decisiv la inocularea unor comportamente sociale distincte. Tăcerea care continuă să înconjoare procesul reeducării de la Aiud

– ca să luăm un exemplu – trebuie explicată și prin obligativitatea indusă foștilor deținuți de a semna angajamente prin care s-au angajat, sub sancțiuni explicite, să păstreze *tăcerea* asupra celor auzite și văzute în închisori. Într-un atare context, subiecții reeducării au fost obligați să accepte un comportament duplicitar, în care spuneau tot ceea ce doreau autoritățile, inclusiv în alocuțiuni publice, păstrând tăcerea asupra celor petrecute în spațiul carceral.

Subiect predilect al memorialisticii exilului românesc, spațiul concentraționar din România, în termenii experienței și a rememorării, a devenit după 1990 una dintre dimensiunile fundamentale ale recuperării trecutului. Scrieri de sertar au ieșit la suprafață, rememorări și jurnale de epocă au văzut lumina tiparului, interviuri și emisiuni televizate cu victimele *gulagului românesc* au început să atragă atenția opiniei publice¹. Petele albe ale unei lumi tenebroase începeau să fie estompate prin cunoașterea experiențelor carcerale. Revuistica de natură culturală și, mai apoi, periodicele specializate în istorie au contribuit la acumularea de informații și de forme de cunoaștere asupra acestui subiect tabu pentru societatea românească. Treptat, pe măsura deschiderii arhivelor au început să apară și volume documentare care să acopere necesară lacună informațională legată de funcționarea și organizarea spațiului concentraționar. Ca urmare, s-a petrecut trecerea de la formula epistemică a istoriei biografice, subiectivă și limitată, constrânsă de trecerea timpului, de autocenzura specifică perioadei comuniste, dar mai ales de unicitatea rememorării, spre cea instituțional-organizațională, documentată și preocupată de a explica și structura cunoașterea. A fost un parcurs lent, sincopat de atitudinile opace ale custozilor arhivelor românești, dar mai ales de indecizia factorului politic responsabil pentru deschiderea acestora. Cu toate acestea s-au editat volume de documente impresionante atât sub egide instituționale, cât mai ales în urma unui antreprenariat privat asupra subiectului. Lucrări realizate sub egida instituțiilor de stat, dedicate studiului istoriei precum *Cartea Albă a Securității*, vol. I (23 August 1944 – 30 August 1948), vol. II (August 1948 – Iulie 1958), București, SRI, 1994–1995, *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete 1944–1989*, vol I–II, ediție de Buzatu, Gheorghe și Chirițoiu, Mircea, București, Editura Paideia, 1998, Ciuceanu, Radu, *Regimul penitenciar din România 1940–1962*,

¹ O excelentă trecere în revistă a acestei forme inițiale de explozie a memoriei în formule literare la Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, Iași, Editura Polirom, 2005.

București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2001 sau *Securitatea. Structuri-cadre: obiective și metode*, vol. I (1948–1967), vol. II (1967–1989). Coordonator: Florica Dobre. București, Editura Enciclopedică, 2006, marchează această evoluție spre cunoașterea structurilor de putere, a formelor lor de manifestare și nu doar a experiențelor individuale care au resimțit efectul acțiunilor acestora. Alături de aceste instituții de stat, care au asumat o agendă instituțională de cercetare istorică (SRI, MapN, INST sau CNSAS), în tumultuoșii ani nouăzeci și-au structurat o proprie agendă de cercetare și de recuperare a trecutului românesc structuri ale societății civile, anturate unor grupuri disidente din perioada comunistă, Academia Civică², Asociația Foștilor Deținuți Politici³ sau Revista Memoria⁴. În plus, așa cum spuneam, reputați specialiști sau tineri cercetători preocupați de istoria instituțională a comunismului românesc, de recuperarea trecutului recent, cu multă perseverență au penetrat la rândul lor spațiul arhivistic scoțând la suprafață noi documente care să lumineze parțial înțelegerea complexului fenomen istoric al spațiului concentraționar din România. Lucrările lui Dennis Deletant⁵, Marius Oprea⁶, Ioan Bălan⁷ sau Mircea Stănescu⁸ au deschis din această perspectivă alte paliere de reconstituire și înțelegere a acestuia. Avansul în cunoaștere s-a petrecut astfel într-un context competitiv, dar limitat de accesul la sursele originale și de unilateralismul cunoașterii și rememorării biografice. Ca urmare, deși au fost făcuți uriași pași spre recuperarea trecutului traumatic, fiind relevate marile etape ale represiunii, excesele și violența ce a însoțit procesul de străpungere și restructurare a societății românești, fiind schițată

² Sunt exemplare și unice în peisajul românesc edițiile Simpoziunilor organizate la Sighetul Marmației, reunite de Romulus Rusan în cele zece op-uri ce au reunit comunicările în forma unor *Anale* între anii 1994 și 2003.

³ Marea majoritate a filialelor au angajat și au realizat Cărți Albe/Negre ale suferinței, comensurând astfel distribuția geografică a represiunii prin mărturiile supraviețuitorilor.

⁴ Editată de Banu Rădulescu sub egida Uniunii Scriitorilor și ajunsă la peste 50 de numere în 2005.

⁵ *Ceașescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965–1989*, București, Editura Humanitas, 1998.

⁶ *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente 1949–1989*. Editor Marius Oprea, studiu introductiv Dennis Deletant. Iași, Polirom, 2002.

⁷ *Regimul concentraționar din România 1945–1964*, București, Fundația Academia Civică, 2000.

⁸ *Organismele politice românești (1948–1965). Documente privind instituțiile și practicile*, București, Editura Vremea, 2003.

harta spațiului concentraționar și unele dintre personajele care au guvernat-o, au rămas nedeslușite multe dintre enigmele decizionale, precum și multitudinea de aranjamente instituționale care a avut loc în contextul dezvoltării practicilor represive din România comunistă.

Într-un atare context, vara anului 2006 a generat un alt început al abordării acestei problematici. Deschiderea arhivelor, limitată pe parcursul aceluși an, dar tot mai transparentă în anii următori, a creat premisele unor noi abordări care să permită relecturarea ansamblului, dar și relevarea pilonilor instituționali sau organizaționali, a părților ce au administrat întregul. Un rol major în acest sens l-a avut Comisia Prezidențială de Analiză asupra Dictaturii Comuniste din România, care fără a închide în raportul său dezbateră cu privire la acest subiect – am spune că doar a repotențat-o – a lăsat larg deschise și ușile arhivelor până atunci ferecate. Consecutiv, au început să apară în media știri și documente prelevate din arhive care au suscitât un mare interes public, dar au fost angajate și în formule mai elaborate – studii, articole științifice, teze de doctorat – și alte modalități de raportare la această temă. În esență, în următorii doi ani au apărut o serie de lucrări de referință care au încercat să nuanțeze și să aprofundeze direcții de studiu consacrate, dar să deschidă și noi orizonturi de investigație. Între aceste lucrări se cuvin menționate cele realizate de echipele de cercetare ce au funcționat sub egida Institutului pentru Investigarea Crimelor Comunismului, *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945–1967)*⁹, respectiv, *Dicționarul ofițerilor și angajaților civili ai Direcției Generale a Penitenciarelor. Aparatul central (1948–1989)*¹⁰. În paralel, au apărut și alte studii consistente pe marginea subiectului în publicații deja specializate în perioada postbelică precum *Arhivele Totalitarismului*, *Arhivele Securității*, *Caietele CNSAS*, *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, *Anuarul Institutului de Istorie Orală din Cluj*, precum și în clasicele *Anuare ale Institutelor de Istorie din București*, *Cluj și Iași*.

Într-un astfel de ambient, de extindere a cunoașterii, de aprofundare, de emulație și competiție, am reunit studiile de mai jos, în încercarea de a oferi câteva răspunsuri specifice transilvănene, problematicei mai largi a spațiului concentraționar din România anilor 1945–1964.

Virgiliu Țărău

⁹ Coordonator Andrei Muraru, în colaborare cu Clara Mareș, Dumitru Lăcătușu, Cristina Roman, Marius Stan, Constantin Petre, Sorin Cucera, Iași, Editura Polirom, 2008.

¹⁰ Mihai Burcea, Marius Stan, Mihail Bumbăș, *Dicționarul ofițerilor și angajaților civili ai Direcției Generale a Penitenciarelor. Aparatul central (1948–1989)*, Iași, Polirom, 2009.